

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ПРАВ НА ТВОРИ ОБРАЗОТВОРЧОГО ТА УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

Олена Штефан,
*завідувач відділу авторського і суміжних прав НДІ
інтелектуальної власності АПрН України, кандидат
юридичних наук, доцент*

Відповідно до національного законодавства об'єкти права інтелектуальної власності охороняються в межах двох основних інститутів права інтелектуальної власності: авторським правом та промисловою власністю.

Статтею 433 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) та ст. 8 Закону України "Про авторське право і суміжні права" серед об'єктів авторського права окремо виділяються твори образотворчого мистецтва та твори ужиткового мистецтва, до яких законодавець відносить також і твори декоративного ткацтва, вироби з кераміки, різьблення, ливарства, вироби з художнього скла, ювелірні вироби тощо.

Образотворче мистецтво — це різновид пластичного мистецтва, що поєднує живопис, графіку, скульптуру. Воно відображає дійсність у сприйнятливих зором образах. Твори образотворчого мистецтва естетично відображають думки, переживання і взаємини людей, втілюють ті чи інші ідеї та уявлення. Відповідно до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів твори образотворчого мистецтва є художніми творами (творами мистецтва), призначеними, насамперед, для естетичного сприй-

няття. Образотворче мистецтво пропонує суб'єктивне сприйняття дійсності крізь призму поглядів митця та публіки, яка сприймає його твори. До творів образотворчого мистецтва, згідно із положеннями національного законодавства, належать твори живопису, твори графіки, гравюри, скульптури.

Живопис — це вид образотворчого мистецтва, твори якого створюються за допомогою фарб, які наносяться на яку-небудь поверхню. Живопис — важливий засіб художнього відображення і тлумачення дійсності, впливу на думки і почуття людини. Ідея твору втілюється за допомогою композиції, малюнка і кольору. Існує як монохромний живопис, так і поліхромний живопис. Живопис може бути одношаровий і багатшаровий. Звичайними жанрами живопису є портрет, пейзаж, натюрморт, а також батальний, побутовий живопис та ін. Існує монументально-декоративний живопис (розписи стін, плафони, панно), станковий живопис (картини), декоративний живопис (театральні декорації, декорації для кіно- та інших аудіовізуальних творів), декоративний розпис предметів побуту, іконопис, мініатюра, діорама і панорама, мозаїка і вітражі і т.п. З техно-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

логічної точки зору живопис створюється олійними, водяними, клейовими, восковими, емалевими, силікатними, синтетичними фарбами. Для виконання творів живопису використовується також акварель, гуаш, пастель, темпера, туш і т.п.

Графіка (від грецького *graphire* — пишу) являє собою вид образотворчого мистецтва, що включає в себе малюнки і друковані художні зображення (гравюра, літографія та ін.), в основі якого лежить малюнок. Зазвичай під графікою розуміється художній твір, створений шляхом нанесення зображення на пласку поверхню. Графіка поділяється на станкову графіку (малюнок, естамп, лубок), поліграфічну графіку (ілюстрації та оформлення друкованих видань), прикладну графіку (поштові марки, грошові знаки, есклібриси) і плакат.

Гравюра — це художній твір, створений шляхом гравіювання по металу, каменю, деревені чи лінолеуму, а літографія являє собою художній твір, створений нанесенням малюнка на спеціальний камінь чи метал та призначений для наступного одержання відбитків з оригіналу.

Скульптура (від латинського *sculpo* — вирізаю, висікаю) є особливим видом образотворчого мистецтва. Скульптурні твори мають форму реальних або абстрактних прототипів тривимірної, об'ємної (статуї, статуетки, бюсти) чи рельєфної (барельєфної) форми зображення, здебільше, людини і тварин. Скульптура може бути включена в усі види архітектурних споруджень і комплексів (атланти, каріатиди, фризи, фронтони, фонтани, садово-паркова скульптура). Матеріалом для скульптур може бути камінь, метал, глина, деревина, гіпс, що обробля-

ються висіканням, литтям, куванням, карбуванням, ліпленням тощо.

Нові технологічні досягнення значно змінили зовнішній вигляд образотворчого мистецтва. Комп'ютерні технології стали важливим засобом для створення таких творів як живопис, графіка і скульптура. В даний час комп'ютерний художник не обмежений технічними можливостями. Комп'ютерні твори мистецтва особливо широко використовуються в нових складених видах творів — комп'ютерних програмах, базах даних, мультимедійних творах, комп'ютерних іграх. Новим видом пластичного мистецтва є комп'ютерні скульптури. Художник створює на комп'ютері зображення тривимірної моделі (віртуальну скульптуру), а потім за допомогою спеціальної комп'ютерної програми, що керує технічним пристроєм із гравірувальними інструментами, фрезерує реальну скульптуру.

Твори образотворчого мистецтва набувають правової охорони як об'єкти авторського права, але така правова охорона має свої особливості, обумовлені унікальністю кожного твору. Для традиційних творів мистецтва, в порівнянні з будь-яким іншим видом творів, розбіжності між оригіналом і копією мають істотне значення. Унікальність будь-якого твору мистецтва веде до додаткових форм охорони прав художника. Це пояснюється тим, що після продажу твору художник може більше ніколи не побачити свій твір, він не зможе запобігти його використанню (створенню репродукцій, альбомів репродукцій, тиражуванню в промисловості листівок, створених на основі оригінального твору тощо). Оскільки в європейських країнах відсутня будь-яка обов'язкова

реєстрація прав на твори, у тому числі і твори образотворчого мистецтва, їх автор знаходиться в особливо незахищеному становищі. Для хоча б часткової допомоги автору, у Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів і, відповідно до неї, у деяких національних законодавчих актах введена норма щодо права слідування. Право слідування означає, що при публічному перепродажу твору образотворчого мистецтва через аукціон, галерею образотворчого мистецтва, художній салон, магазин і т.п. продавець зобов'язаний виплатити автору винагороду в розмірі відповідних відсотків від ціни проданого твору. Така норма існує і у Законі України "Про авторське право і суміжні права", закріплена в ст. 27, яка передбачає, що автори чи їх спадкоємці користуються невідчужуваним правом на одержання п'яти відсотків від ціни проданого твору. Збір і виплата винагороди, одержаної в результаті реалізації права слідування, здійснюється особисто автором, його представником або організацією колективного управління. У законодавстві деяких країн світу існує норма, що стосується так званого "права доступу до твору", відповідно до якого автор твору образотворчого мистецтва вправі вимагати від власника оригіналу твору чи іншої особи, що має право власності на такий оригінал (музей, галерея, приватний колекціонер та ін.), надання йому можливості здійснення права на відтворення свого твору. На думку Э.П.Гаврилова, у даному випадку право на відтворення відноситься тільки до "копіювання від руки", тобто створення копії твору тими ж способами, що використовувалися при створенні оригіналу твору [1].

Право доступу не відноситься до відтворення твору фотографічними чи аналогічними методами. Власник оригіналу твору вправі вимагати від автора компенсації тих незручностей, що пов'язані з наданням автору права доступу до твору, і оцінити таку компенсацію. Реалізація цього права дещо ускладнена. На думку А.П.Сергеева, "право доступу повинне здійснюватися з дотриманням принципів розумності, обґрунтованості і достатності" [2]. Труднощі в забезпеченні права доступу, полягають і у відсутності норми щодо нього у Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів. Слід зазначити, що порядок реалізації права доступу до твору образотворчого мистецтва закріплений у ст. 26 Закону України "Про авторське право і суміжні права".

Твори декоративно-прикладного мистецтва (твори ужиткового мистецтва) — це твори мистецтва, перенесені на предмети практичного користування, у тому числі твори художнього промислу або твори, виготовлені промисловим способом. Іншими словами, декоративно-прикладне мистецтво — це мистецтво виготовлення побутових предметів, що мають художньо-естетичну якість і призначені не лише для задоволення практичних потреб, але і для прикраси житла, архітектурних споруджень, парків, є елементами оформлення будинків і приміщень, промислової і поліграфічної продукції і т.п. Види творів мистецтва, які переносяться на предмети практичного користування, визначаються, насамперед, національними особливостями конкретного регіону. В більшості країн СНД, до декоративно-прикладного мистецтва відно-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

сяться твори образотворчого мистецтва (скульптурні твори, живопис, графіка, художня фотографія), твори декоративного призначення (декоративна скульптура, панно, вази, блюда, тканини), твори утилітарного призначення (посуд, столові прибори, ювелірні вироби, тканини, килими, одяг, іграшки). Предмети практичного користування, на які перенесені твори мистецтва, можуть бути виготовлені з кераміки і порцеляни, скла і кришталю, металу і пластмаси, шкіри і її замінників, деревини, лози, соломки, очерету, льоноволокна, рога, кістки, каменю. Твори мистецтва можуть бути перенесені на вироби ткацтва (скатертини, покривала, килими), тканини (декоративні гобелени), вироби ручного і машинного в'язання, килими і килимові вироби, текстильну галантерею, іграшки, прикраси та ювелірні вироби з коштовних та некоштовних металів, моделі одягу і взуття, меблі, оздоблювальні матеріали (шпалера, клейонка, керамічна плитка).

У законодавстві про авторське право і суміжні права країн СНД, як правило, встановлюються мінімальні ставки авторської винагороди за відтворення творів образотворчого мистецтва і тиражування в промисловості творів декоративно-прикладного мистецтва. Відповідно до встановленого порядку авторська винагорода за відтворення творів образотворчого мистецтва і тиражування в промисловості творів декоративно-прикладного мистецтва виплачується окремо від винагороди за створення службових творів. Платниками авторської винагороди є всі юридичні і (або) фізичні особи, які здійснюють відтворення і (чи) тиражування творів образотворчого

і декоративно-прикладного мистецтва. Виплата платниками авторської винагороди провадиться відповідно договору, укладеного з автором, іншим правовласником або організацією колективного управління. Розмір авторської винагороди визначається у відсотках від відпускної ціни кожного екземпляра.

У ст. 1 Закону України "Про авторське право і суміжні права" до числа творів образотворчого мистецтва були віднесені так звані "твори дизайну", які не знайшли свого закріплення у відповідній статті ЦК України. Проте, Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів не передбачає правової охорони "творів дизайну" як об'єктів авторського права. У зазначеній конвенції взагалі відсутнє згадування дизайну як такого не залежно від того, який зміст вкладається в це поняття. Зазвичай, під дизайном маються на увазі промислові зразки (*industrial design*). Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів містить лише посилення на промислові зразки, але сама норма стосується лише правової охорони творів декоративно-прикладного мистецтва (п. 7 ст. 2). Відповідно до цієї норми будь-яка країна Бернського Союзу сама визначає пристосованість своїх "законів до творів декоративно-прикладного мистецтва і до промислових зразків", а також умови правової охорони творів декоративно-прикладного мистецтва і промислових зразків. Вказана конвенція припускає, що твори декоративно-прикладного мистецтва в країні походження можуть набувати правову охорону як промислові зразки. При правовій охороні таких творів в інших країнах Бернського Союзу, в залежності від

того, яким чином набувають правову охорону твори декоративно-прикладного мистецтва в конкретній країні можливі два варіанти:

- а) якщо твори декоративно-прикладного мистецтва охороняються як промислові зразки, то відповідно такі твори, створені в іншій країні будуть набувати правової охорони в цій країні як промислові зразки;
- б) якщо твори декоративно-прикладного мистецтва не можуть набути правової охорони як промислові зразки, то, відповідно, такі твори, створені в іншій країні, можуть набути правової охорони в цій країні як художні твори, тобто як об'єкти авторського права.

Останній варіант був включений у Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів у 1967 році. Таким чином, відповідно до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів твори декоративно-прикладного мистецтва можуть набувати правової охорони або як художні твори (об'єкти авторського права), або як промислові зразки (результати науково-технічної творчості). Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів не припускає іншого варіанту, тобто промислові зразки не можуть набути правової охорони як художні твори.

Паризька конвенція про охорону промислової власності, а також Уго-

да TRIPS відносить промислові зразки та корисні моделі до об'єктів промислової власності. На цій підставі твори дизайну знаходяться у сфері правового режиму охорони не нормами авторського права у відповідності з Бернською конвенцією, а нормами патентного права у відповідності з Паризькою конвенцією. У більшості країн світу промислові зразки і корисні моделі охороняються або окремими законами, або в межах патентного законодавства.

Незважаючи на визначеність стосовно охорони творів дизайну, досить часто виникають випадки коли відбувається підміна у визначенні об'єктів права інтелектуальної власності, з метою доведення, що, наприклад, конкретний промисловий зразок або корисна модель (визнані об'єкти промислової власності) — це твори декоративно-прикладного мистецтва (об'єкти авторського права). При такому підході існує досить корисний момент: не треба сплачувати держмити за патент на промисловий зразок або корисну модель, доводити наявність в них новизни і (або) оригінальності, а також промислову придатність. До того ж термін охорони прав на об'єкти авторського права значно більший і розповсюджується на усі країни-члени Бернського Союзу. ◆

Література:

1. Гаврилов Э.П. *Комментарий к Закону Российской Федерации "Об авторском праве и смежных правах"*. — М.: "Спарк", 1996. — С. 85;
2. Сударков С.А. *Основы авторского права*. — Минск, "Амалфея", 2000. — С. 188